

LBRIS

We know
books

INSTITUȚIILE LUI IUSTINIAN

Traducere și note:
Prof. dr. doc. Vladimir Hanga
Lector dr. Mircea Dan Bob

Universul Juridic
București
-2009-

CUPRINS

Către cititor	5
Introducere	7
Bibliografie	22
INSTITUȚIILE LUI IUSTINIAN	25
ÎN NUMELE DOMNULUI NOSTRU ISUS HRISTOS	25
CARTEA ÎNTÂIA	29
I. DESPRE DREPTATE ȘI DREPT	29
II. DESPRE DREPTUL NATURAL, AL GINȚILOR ȘI DESPRE DREPTUL CIVIL	29
III. DESPRE DREPTUL PERSOANELOR	35
IV. DESPRE PERSOANELE NĂSCUTE LIBERE	37
V. DESPRE DEZROBIȚI	37
VI. CINE ȘI DE CE NU POATE DEZROBI?	41
VII. CU PRIVIRE LA ABOLIREA LEGII FUFIA CANINIA	45
VIII. PERSOANELE <i>SUI IURIS</i> ȘI <i>ALIENI IURIS</i>	45
IX. DESPRE PUTEREA PĂRINTEASCĂ	47
X. DESPRE CĂSĂTORII	49
XI. DESPRE ADOPTIUNI	55
XII. CUM ÎNCETEAZĂ PUTEREA PĂRINTEASCĂ	59
XIII. DESPRE TUTELE	65
XIV. CINE POATE FI NUMIT TUTORE PRIN TESTAMENT	67
XV. DESPRE TUTELA LEGITIMĂ A AGNAȚILOR	69
XVI. DESPRE <i>CAPITIS DEMINUTIO</i>	69
XVII. DESPRE TUTELA LEGALĂ A PATRONILOR	71
XVIII. DESPRE TUTELA LEGALĂ A PĂRINȚILOR	73
XIX. DESPRE TUTELA FIDUCIARĂ	73
XX. DESPRE TUTORELE ATILIAN ȘI DESPRE CEL NUMIT POTRIVIT LEGILOR IULIA ȘI TITIA	75
XXI. DESPRE ÎNCUVIINȚAREA TUTORILOR	77

XXII.	CUM IA SFÂRȘIT TUTELA	79
XXIII.	DESPRE CURATORI	79
XXIV.	DESPRE GARANȚIA DATĂ DE TUTORI SAU CURATORI ..	81
XXV.	DESPRE SCUZE	85
XXVI.	DESPRE TUTORII ȘI CURATORII NECINSTIȚI	91
	CARTEA A DOUA	95
I.	DESPRE CLASIFICAREA LUCRURILOR	95
II.	DESPRE LUCRURILE INCORPORALE	117
III.	DESPRE SERVITUȚI	117
IV.	DESPRE UZUFRACT	119
V.	DESPRE UZ ȘI ABITAȚIE	123
VI.	DESPRE UZUCAPIUNE ȘI POSESIUNEA ÎNDELUNGATĂ	125
VII.	DESPRE DONAȚII	131
VIII.	CARE PERSOANE POT ÎNSTRĂINA ȘI CARE NU	135
IX.	PERSOANELE PRIN INTERMEDIUL CĂRORA PUTEM DOBÂNDI	139
X.	CUM TREBUIE ÎNTOCMITE TESTAMENTELE	145
XI.	TESTAMENTUL MILITARILOR	151
XII.	CUI NU-I ESTE ÎNGĂDUIT SĂ-ȘI FACĂ TESTAMENT	155
XIII.	DESPRE DEZMOȘTENIREA COPIILOR	157
XIV.	DESPRE INSTITUIREA DE MOȘTENITORI	163
XV.	DESPRE SUBSTITUȚIA VULGARĂ	171
XVI.	DESPRE SUBSTITUȚIA PUPILARĂ	173
XVII.	ÎN CE SITUAȚII TESTAMENTELE ÎȘI PIERD EFECTELE	177
XVIII.	DESPRE TESTAMENTUL NEDREPT	181
XIX.	DESPRE DIFERITELE CATEGORII DE MOȘTENITORI	183
XX.	DESPRE LEGATE	189
XXI.	DESPRE REVOCAREA ȘI TRANSFERUL LEGATELOR ...	209
XXII.	DESPRE LEGEA FALCIDIA	209
XXIII.	DESPRE SUCCESIUNILE FIDEICOMISARE	213

XXIV.	DESPRE DIFERITELE LUCRURI CE POT FI LĂSATE PRIN FIDEICOMIS	223
XXV.	DESPRE CODICILE	225
	CARTEA A TREIA	229
I.	DESPRE SUCCESIUNILE CE SE ACORDĂ ÎN TEMEIUL LEGII	229
II.	DESPRE SUCCESIUNEA LEGALĂ A AGNAȚILOR ...	241
III.	DESPRE SENATUS-CONSULTUL TERTULIAN	247
IV.	DESPRE SENATUS-CONSULTUL ORFITIAN	251
V.	DESPRE MOȘTENIREA COGNAȚILOR	251
VI.	DESPRE GRADELE DE RUDENIE COGNATICĂ	253
VII.	DESPRE MOȘTENIREA DEZROBIȚILOR	259
VIII.	DESPRE ATRIBUIREA DEZROBIȚILOR	263
IX.	DESPRE POSESIUNEA DE BUNURI (SUCCESIUNEA PRETORIANĂ)	265
X.	SUCCESIUNEA PRIN ADROGAȚIUNE	271
XI.	DESPRE PERSOANELE CĂRORA LI SE ATRIBUIE O PROPRIETATE ÎN VEDEREA OBȚINERII LIBERTĂȚII	273
XII.	DESPRE MOȘTENIRILE DISPĂRUTE ȘI DESPRE SENATUS-CONSULTUL CLAUDIAN	277
XIII.	DESPRE OBLIGAȚII	277
XIV.	ÎN CE MODURI SE ÎNCHEIE O OBLIGAȚIE PRIN REMITEREA MATERIALĂ A LUCRULUI	279
XV.	DESPRE OBLIGAȚIILE VERBALE	283
XVI.	DESPRE STIPULAȚIILE CARE AU DOI DEBITORI ȘI DOI CREDITORI	287
XVII.	DESPRE STIPULAȚIA SCLAVILOR	289
XVIII.	DESPRE FELURILE STIPULAȚIEI	289
XIX.	DESPRE NULITATEA STIPULAȚIILOR	291
XX.	DESPRE FIDEIUSORI	301
XXI.	DESPRE OBLIGAȚIA ÎNCHEIATĂ PRIN ÎNSCRISURI ..	303
XXII.	DESPRE OBLIGAȚIA NĂSCUTĂ PRIN CONSENS	305
XXIII.	DESPRE VÂNZARE-CUMPĂRARE	305

XXIV.	DESPRE LOCAȚIUNE	314
XXV.	DESPRE CONTRACTUL DE SOCIETATE	315
XXVI.	DESPRE MANDAT	319
XXVII.	DESPRE OBLIGAȚIILE QUASICONTRACTUALE	325
XXVIII.	PRIN CE PERSOANE POT FI DOBÂNDITE	
	OBLIGAȚIILE	329
XXIX.	CUM SE STINGE O OBLIGAȚIE	331
	CARTEA A PATRA	337
I.	DESPRE OBLIGAȚIILE CE SE NASC DIN DELICT ...	337
II.	DESPRE FURTUL COMIS CU VIOLENȚĂ	347
III.	DESPRE LEGEA AQUILIA	349
IV.	DESPRE INJURII	357
V.	DESPRE OBLIGAȚIILE CE SE NASC DIN	
	QUASIDELICTE	363
VI.	DESPRE ACȚIUNI	365
VII.	CONTRACTELE ÎNCHEIATE DE PERSOANELE	
	AFLATE ÎN PUTEREA ALTUIA	387
VIII.	DESPRE ACȚIUNILE NOXALE	395
IX.	DESPRE PAGUBELE ADUSE DE ANIMALE	397
X.	DESPRE REPREZENTAREA ÎN JUDECATĂ	399
XI.	DESPRE GARANȚI	401
XII.	DESPRE ACȚIUNILE PERPETUE SAU TEMPORARE	
	ȘI CE ACȚIUNI POT FI INTENTATE DE	
	MOȘTENITORI SAU ÎMPOTRIVA ACESTORA	405
XIII.	DESPRE EXCEPȚIUNI (DE PROCEDURĂ)	407
XIV.	DESPRE REPLICI	411
XV.	DESPRE INTERDICTE	413
XVI.	DESPRE SANȚIUNEA PROCESELOR	
	NEJUSTIFICATE	421
XVII.	OBLIGAȚIILE JUDECĂTORULUI	423
XVIII.	PROCEDURA PUBLICĂ DE JUDECATĂ	427
NOTE	432

IN NOMINE DOMINI NOSTRI IESU CHRISTI

IMPERATOR CAESAR FLAVIUS IUSTINIANUS
 ALAMANNICUS GOTHICUS FRANCICUS
 GERMANICUS ANTICUS ALANICUS VANDALICUS
 AFRICANUS PIUS FELIX INCLITUS VICTOR AC
 TRIUMPHATOR SEMPER AUGUSTUS CUPIDAE
 LEGUM IUVENTUTI

Imperatorium maiestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam, ut utrumque tempus et bellorum et pacis recte possit gubernari et princeps Romanus victor existat non solum in hostilibus proeliis, sed etiam per legitimes tramites calumniantium iniquitates expellens, et fiat tam iuris religiosissimus quam victis hostibus triumphator.

1. Quorum utramque viam cum summis vigiliis et summa providentia adnuente Deo perfecimus. Et bellicos quidem sudores nostros barbaricae gentes sub iuga nostra deductae cognoscunt et tam Africa quam aliae innumerosae provinciae post tanta temporum spatia nostris victoriis a caelesti numine praestitis iterum dicioni Romanae nostroque additae imperio protestantur. Omnes vero populi legibus iam a nobis vel promulgatis vel compositis reguntur. 2. Et cum sacratissimas constitutiones antea confusas in luculentam ereximus consonantiam, tunc nostram extendimus curam et ad immensa prudentiae veteris volumina et opus desperatum, quasi per medium profundum euntes, caelesti favore iam adimplevimus.

¹ Textul latin a fost reprodus după lucrarea TEXTES DE DROIT ROMAIN, Publiés et annotés par Paul Frédéric Girard, sixième édition, entièrement revue et augmentée par Felix Senn, ed. Rousseau & Cie, Paris, 1937, pag. 636-800 și conform CORPUS IURIS CIVILIS I (INSTITUTIONES), ed. P. Krüger, Berlin, 1928.

ÎN NUMELE DOMNULUI NOSTRU ISUS HRISTOS

ÎMPĂRATUL CAESAR FLAVIUS IUSTINIANUS;
 (ÎNVINGĂTORUL) ALAMANILOR, GOȚILOR, FRANCIOR,
 GERMANILOR, ANȚILOR, ALANILOR, VANDALILOR,
 AFRICANILOR; EVLAVIOSUL; FERICITUL; RENUMITUL;
 BIRUITORUL ȘI TRIUMFĂTORUL; PURURI VENERAT¹; CĂTRE
 TINERETUL DORITOR (SĂ STUDIEZE) LEGILE

Se cuvine ca puterea imperială să fie nu numai biruitoare prin arme, dar și înarmată cu legi, pentru ca, atât la vreme de război cât și de pace, să poată fi bine călăuzită, iar împăratul roman să biruiască nu numai în luptele cu dușmanii, ci (pășind) pe căile cele legiuite, să înlătore nedreptățile celor ce învinuiesc pe alții pe nedrept², devenind astfel atât cel mai devotat susținător al dreptului, cât și biruitorul vrăjmașilor înfrânți.

1. Amândouă țeluri le-am ajuns prin neobosite strădanii și cu cea mai mare prevedere ..., iar neamurile barbare, aduse în supușenia noastră, cunosc (acum) tăria armelor noastre. Atât Africa, cât și alte nenumărate provincii, înapoiate, după vreme atât de îndelungată, împărăției romane și stăpânirii noastre, în urma biruințelor noastre constituie o mărturie în acest sens. Iar acum toate (aceste) popoare sunt cărmuite de legile pe care noi le-am promulgat sau pe care le-am compilat. 2. Și după ce am readus la o splendidă armonie constituțiile imperiale, mai înainte aflate în neorânduială, ne-am îndreptat grija spre nenumăratele volume ale vechii jurisprudențe și aventurându-ne, ca să zicem așa, în mijlocul oceanului, am reușit, cu ajutorul Cerului, să îndeplinim o sarcină ce părea cu neputință de izbutit. 3. Îndeplinind acestea, cu binecuvântarea Domnului, am dat poruncă bărbatului strălucit, Tribonian, magistrul și fost chestor al palatului nostru sacru și

3. Cumque hoc Deo propitio peractum est, Triboniano, viro magnifico, magistro et ex quaestore sacri palatii nostri, nec non Theophilo et Dorotheo, viris illustribus, antecessoribus, quorum omnium sollertiam et legum scientiam et circa nostras iussiones fidem iam ex multis rerum argumentis accepimus, convocatis, specialiter mandavimus ut nostra auctoritate nostrisque suasionibus componant Institutiones: ut liceat vobis prima legum cunabula non ab antiquis fabulis discere, sed ab imperiali splendore appetere, et tam aures quam animae vestrae nihil inutile nihilque perperam positum, sed quod in ipsis rerum optinet argumentis, accipiant, et quod in priore tempore vix post quadriennium prioribus contingebat, ut tunc constitutiones imperatorias legerent, hoc vos a primordio ingrediamini, digni tanto honore tantaque reperti felicitate, ut et initium vobis et finis legum eruditionis a voce principali procedat. 4. Igitur post libros quinquaginta digestorum seu pandectarum, in quos omne ius antiquum collatum est (quos per eundem virum excelsum Tribonianum nec non ceteros viros illustres et facundissimos confecimus), in hos quattuor libros easdem institutiones partiri iussimus, ut sint totius legitimae scientiae prima elementa. 5. Quibus breviter eorum est et quod antea optinebat et quod postea desuetudine inumbratum ab imperiali remedio illuminatum est. 6. Quas ex omnibus antiquorum institutionibus et praecipue ex commentariis Gaii nostri tam institutionum quam rerum cottidianarum aliisque multis commentariis compositas cum tres praedicti viri prudentes nobis optulerunt, et legimus et cognovimus et plenissimum nostrarum constitutionum robur eis accommodavimus.

7. Summa itaque ope et alacri studio has leges nostras accipite et vosmet ipsos sic eruditos ostendite, ut spes vos pulcherrima foveat, toto legitimo opere perfecto, posse etiam nostram rem publicam in partibus eius vobis credendis gubernare.

Data undecimo kalendas Decembres Constantinopoli domino nostro Iustiniano perpetuo Augusto tertium consule.

ilustrilor bărbați Teofil și Doroteu, profesori de drept, care cu toții și-au dovedit în mai multe împrejurări anterioare iscusința în cunoașterea dreptului și supușenia față de poruncile noastre, să alcătuiască, chemați fiind în acest scop, din împuternicirea noastră și după îndemnul nostru, un manual școlar, pentru ca primele noțiuni de drept să le puteți voi învăța nu din vechile tradiții, ci să le căutați în strălucirea imperială și pentru ca la urechile și ochii voștri nimic fără folos și fals să nu ajungă, ci doar ceea ce se întemeiază pe o trainică stare de fapt. Astfel, cunoștințele pe care odinioară studenții le dobândeau abia în patru ani de studiu - citind constituțiile imperiale - voi le veți putea aborda de timpuriu deoarece ați fost găsiți vrednici de marea cinste și fericire de a primi, de la început și până la sfârșit, pregătirea voastră juridică din glasul împăratului. 4. Așadar, după terminarea celor 50 de cărți ale Digestelor sau Pandectelor în care a fost adunat tot dreptul vechi (pe care cărți le-am întocmit cu ajutorul aceluiși strălucit bărbat Tribonian și al altor bărbați iluștri și învățați), am poruncit ca acest manual să fie împărțit în cele patru cărți de față (destinat fiind) să cuprindă primele elemente ale întregii științe juridice. 5. În aceste (cărți) se găsește o expunere sumară a (dreptului) odinioară în vigoare și care, posterior adumbrit prin nefolosință a fost (din nou) scos la lumină prin reforma (noastră) imperială. 6. Aceste (cărți), alcătuite după toate manualele vechilor (autori) și mai ales după manualul și după lucrarea „Reguli de aplicare zilnică” ale juristului (nostru) Gaius³ și încă după multe alte comentarii, ne-au fost înfățișate de cei trei mai sus-ziși înțelepți bărbați. Iar noi le-am citit, le-am cercetat și le-am dat deplina eficacitate (pe care o au) Constituțiile noastre⁴.

7. Primiți, așadar, aceste legi ale noastre cu cea mai mare seriozitate și cu o stăruință plină de zel și arătați-vă voi înșivă atât de pricepuți, încât să puteți nădăjdui ca, după terminarea studiilor juridice, să fiți pe deplin vrednici să cârmuiți statul nostru în diferitele misiuni pe care le veți primi.

Dat în unsprezece zile înainte de calendele lui decembrie la Constantinopol în cel de-al treilea consulat al împăratului nostru Iustinian, pururea venerat⁵.

LIBER PRIMUS

I. DE IUSTITIA ET IURE.

Iustitia est constans et perpetua voluntas ius suum cuique tribuens.

1. Iuris prudentia est divinarum atque humanarum rerum notitia, iusti atque iniusti scientia.

2. His generaliter cognitis et incipientibus nobis exponere iura populi Romani ita maxime videntur posse tradi commodissime, si primo levi ac simplici, post deinde diligentissima atque exactissima interpretatione singula tradantur. Alioquin si statim ab initio rudem adhuc et infirmum animum studiosi multitudine ac varietate rerum oneraverimus, duorum alterum aut desertorem studiorum efficiemus aut cum magno labore eius, saepe etiam cum diffidentia, quae plerumque iuvenes avertit, serius ad id perducemus ad quod leniore via ductus sine magno labore et sine ulla diffidentia maturius perducipotuisset.

3. Iuris praecepta sunt haec: honeste vivere, alterum non laedere, suum cuique tribuere. 4. Huius studii duae sunt positiones, publicum et privatum, publicum ius est quod ad statum rei Romantae spectat, privatum quod ad singulorum utilitatem pertinet. Dicendum est igitur de iure privato, quod tripertitum est; collectum est enim ex naturalibus praeceptis aut gentium aut civilibus.

II. DE IURE NATURALI, GENTIUM ET CIVILI.

Ius naturale est quod natura omnia animalia docuit, nam ius istud non humani generis proprium est, sed omnium

CARTEA ÎNTÂIA

I. DESPRE DREPTATE ȘI DREPT

Dreptatea este voința constantă și statornică de a da fiecăruia ce i se cuvine.

1. Jurisprudența este cunoașterea lucrurilor divine și umane, știința a ceea ce este drept și nedrept.

2. Pornind de la aceste premise generale și începând noi să înfățișăm legile poporului roman, (ni) se pare că metoda cea mai corespunzătoare de tratare constă în a explica fiecare (temă), mai întâi într-o expunere ușoară și simplă și numai după aceea într-una foarte îngrijită și minuțioasă. Altfel, dacă de la bun început am încărcamintea încă fragedă și slabă a studentului cu multe și diferite cunoștințe, se va întâmpla una din două: sau îl vom îndepărta de la studiul dreptului, sau cu prețul unei grele munci, adesea chiar cu neîncrederea care de cele mai multe ori descurajează pe cei tineri, vom ajunge mai târziu acolo unde ar fi putut ajunge, călăuzit pe o cale mai lesnicioasă, mai repede, fără mare trudă și fără îngrijorare.

3. Regulile dreptului sunt acestea: a trăi în mod cinstit, a nu vătăma pe altul, a da fiecăruia ceea ce i se cuvine. Studiul dreptului are două ramuri: public și privat. Dreptul public se referă la organizarea statului roman; cel privat privește interesele private. Ne vom ocupa de dreptul privat care este de trei feluri, după cum își trage obârșia din regulile dreptului natural sau ale dreptului ginților sau ale dreptului civil.

II. DESPRE DREPTUL NATURAL, AL GINȚILOR ȘI DESPRE DREPTUL CIVIL

Dreptul natural este dreptul pe care toate ființele l-au deprins de la natură, căci acest drept nu este specific neamului omenesc,

animalium, quae in caelo, quae in terra, quae in mari nascuntur, hinc descendit maris atque feminae coniugatio, quam nos matrimonium appellamus, hinc liberorum procreatio et educatio: videmus etenim cetera quoque animalia istius iuris peritia censi. 1. Ius autem civile vel gentium ita dividitur: omnes populi qui legibus et moribus reguntur partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utuntur: nam quod quisque populus ipse sibi ius constituit, id ipsius proprium civitatis est vocaturque ius civile, quasi ius proprium ipsius civitatis: quod vero naturalis ratio inter omnes homines constituit, id apud omnes populos peraeque custoditur vocaturque ius gentium, quasi quo iure omnes gentes utuntur. Et populus itaque Romanus partim suo proprio, partim communi omnium hominum iure utitur, quae singula qualia sunt, suis locis proponemus. 2. Sed ius quidem civile ex unaquaque civitate appellatur, veluti Atheniensium: nam si quis velit Solonis vel Draconis leges appellare ius civile Atheniensium, non erraverit, sic enim et ius quo populus Romanus utitur ius civile Romanorum appellamus, vel ius Quiritium, quo Quirites utuntur; Romani enim a Quirino Quirites appellantur, sed quotiens non addimus, cuius sit civitatis, nostrum ius significamus: sicuti cum poetam dicimus nec addimus nomen, subauditur apud Graecos egregius Homerus, apud nos Vergilius. Ius autem gentium omni humano generi commune est, nam usu exigente et humanis necessitatibus gentes humanae quaedam sibi constituerunt: bella etenim orta sunt et captivitates secutae et servitutes, quae sunt iuri naturali contrariae (iure enim naturali ab initio omnes homines liberi nascebantur). Ex hoc iure gentium et omnes paene contractus introducti sunt, ut emptio venditio, locatio conductio, societas, depositum, mutuum, et alii innumerabiles.

3. Constat autem ius nostrum aut ex scripto aut ex non scripto, ut apud Graecos: τῶν νόμων ἢ μετ' ἑγγράφοι, ἢ ἀγράφοι. Scriptum ius est lex, plebiscita, senatus consulta, principum

ci este comun tuturor animalelor care se nasc pe uscat, în mare precum și păsărilor. De aici decurge uniunea bărbatului cu femeia, pe care noi o numim căsătorie, zămislirea copiilor și educarea (lor). În fapt, vedem că și celelalte animale sunt socotite a cunoaște acest drept. 1. Dreptul civil și cel al ginților se împart după cum urmează: toate popoarele, care sunt cărmuite de legi și obiceiuri, se folosesc în parte de dreptul lor propriu, în parte de un drept comun întregii omeniri. Și dreptul pe care fiecare popor și l-a rânduit sieși este propriu cetății (lui) și se numește drept civil, tocmai fiindcă este specific respectivei cetăți. Iar dreptul pe care fireasca rațiune l-a rânduit între toți oamenii este respectat deopotrivă de toate popoarele și se numește dreptul ginților, deoarece este folosit de toate neamurile. Și astfel și poporul roman se folosește în parte de dreptul său propriu, în parte de unul comun întregii omeniri. Care sunt aceste legi în parte le vom înfățișa la locul respectiv. 2. Iar dreptul civil își ia în fapt numele de la fiecare cetate (în parte). De pildă dreptul cetății atenienilor. Dacă cineva ar voi să numească legile lui Solon sau ale lui Dracon¹ dreptul civil al atenienilor nu ar greși. La fel dacă numim dreptul civil al romanilor dreptul de care se folosește poporul roman sau dreptul quiritilor dreptul de care se folosesc quiritiți căci romanii sunt numiți și quiritiți². Dar ori de câte ori nu specificăm cărei cetăți aparține (dreptul civil), avem în vedere dreptul nostru³, așa după cum denumirea de „poet” fără nici un adaos, presupune la greci pe strălucitul Homer, iar la noi pe Vergilius. Dreptul ginților este însă comun întregii omeniri, deoarece neamurile omenirii și-au făurit, după trebuință și din nevoi omenești, anumite (reguli comune). Astfel, au apărut războaiele și (după aceea) au urmat căderea în prizonierat și sclavia care sunt potrivnice dreptului natural, deoarece după dreptul natural toți oamenii de la început se nașteau liberi. Din acest drept al ginților derivă aproape toate contractele ca: vânzarea cumpărarea, închirierea, societatea, depozitul, *mutuum* și multe altele.

3. Dreptul nostru este scris sau nescris așa după cum și la greci (există) „legi scrise și nescrise”. Dreptul scris consistă din lege, plebiscite, senatus-consulte, constituții imperiale,

placita, magistratum edicta, responsa prudentium. 4. Lex est quod populus Romanus senatorio magistratu interrogante, veluti consule, constituebat, plebiscitum est, quod plebs plebeo magistratu interrogante, veluti tribuno, constituebat, plebs autem a populo eo differt quo species a genere: nam appellatione populi universi cives significantur, connumeratis etiam patriciis et senatoribus: plebis autem appellatione sine patriciis et senatoribus ceteri cives significantur. Sed et plebiscita, lege Hortensia lata, non minus valere quam leges coeperunt. 5. Senatus consultum est quod senatus iubet atque constituit. Nam cum auctus est populus Romanus in eum modum ut difficile sit in unum eum convocari legis sancienda causa, aequum visum est senatum vice populi consuli. 6. Sed et quod principi placuit legis habet vigorem, cum lege regia, quae de imperio eius lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem concessit. Quodcumque igitur imperator per epistolam constituit vel cognoscens decrevit vel edicto praecepit, legem esse constat: hae sunt quae constitutiones appellantur. Plane ex his quaedam sunt personates, quae nec ad exemplum trahuntur, quoniam non hoc princeps vult: nam quod alicui ob merita indulget, vel si cui poenam irrogavit, vel si cui sine exemplo subvenit, personam non egreditur. Aliae autem, cum generales sunt, omnes procul dubio tenent. 7. Praetorum quoque edicta non modicam iuris optinent auctoritatem. Haec etiam ius honorarium solemus appellare, quod qui honorem gerunt, id est magistratus, auctoritatem huic iuri dederunt. Proponebant et aediles curules edictum de quibusdam casibus, quod edictum iuris honorarii portio est. 8. Responsa prudentium sunt sententiae et opiniones eorum quibus permissum erat iura condere. Nam antiquitus institutum erat ut essent qui iura publice interpretarentur, quibus a Caesare ius respondendi datum est, qui iurisconsulti appellabantur. Quorum omnium sententiae et opiniones eam auctoritatem tenebant ut iudici recedere a responso eorum non liceret, ut est constitutum. 9. Ex non scripto ius venit quod usus

răspunsurile jurisconșuților. 4. Legea este ceea ce poporul roman hotăra la propunerea unui magistrat senatorial⁴, ca de pildă un consul. Plebiscitul este ceea ce plebea hotăra la propunerea unui magistrat plebeu ca de pildă un tribun⁵. Plebea se deosebește de popor ca specia de gen, căci prin denumirea de popor se înțeleg toți cetățenii, inclusiv patricienii și senatorii, iar prin denumirea de plebe se înțeleg ceilalți cetățeni fără patricieni și senatori. Dar și plebiscitele au început, după promulgarea legii Hortensia, să aibă aceeași valoare ca și legile. 5. Senatus-consultul este ceea ce senatul poruncește și hotărăște. Deoarece poporul roman s-a mărit însă așa de mult încât era greu să fie convocat în totalitatea lui pentru a legifera, s-a găsit cu cale să fie consultat senatul în locul poporului. 6. Dar și ceea ce hotărăște principele are putere de lege după ce, printr-o lege regală⁶, care a fost promulgată referitor la autoritatea acestuia, poporul i-a transmis lui întreaga sa autoritate și putere. Așadar orice împăratul a hotărât printr-o scrisoare, sau a decis în urma unei judecăți, sau a ordonat printr-un edict are valoare de lege: acestea sunt așa-numitele constituțiuni imperiale. Evident, unele dintre ele sunt personale și nu pot constitui precedente de urmat, deoarece Împăratul nu a intenționat acest lucru. De pildă, acordarea unui favor pentru merite deosebite, sau pronunțarea unei pedepse (speciale), sau ajutorul dat cuiva fără să fi existat un precedent astfel de (constituții) nu depășesc persoana în cauză. Alte constituții însă, având un caracter general, sunt, fără îndoială, obligatorii pentru toți. 7. Edictele pretorilor au și ele o nu mai mică autoritate legală. În mod obișnuit le numim drept onorar, deoarece cei care exercită onoruri, adică magistrații, au dat viață acestei (ramuri) de drept. Și edilii curuli obișnuiau să publice un edict privitor la anumite probleme; acest edict alcătuiește o parte a dreptului onorar. 8. Răspunsurile jurisconșuților sunt deciziile și opiniile celor cărora le-a fost îngăduit să creeze dreptul. Din epoca cea mai veche se rânduise ca să existe unii care să interpreteze în mod public legile; acestora împăratul le-a dat dreptul de a da decizii. Ei au fost numiți jurisconșuți. Deciziile și opiniile tuturor acestora posedă o astfel de autoritate, încât judecătorului